

Научная статья
УДК 372.8:811.512.31
DOI 10.18101/3033-1310-2025-3-53-60

Буриад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ олон удхатай үгэнүүдые омонимууднаа илгаруулжа хургалга

© **Будажапова Лариса Батуевна**

хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, доцент

Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ Буриадай гүрэнэй ехэ хургуули

Росси, 670000, Улаан-Үдэ хото, Смолиной үйлсэ, 24-дэхи «а» байшан

budlara@mail.ru

© **Ешисамбуев Димчик Баторович**

аспирант, Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ Буриадай гүрэнэй ехэ хургуули

Росси, 670000, Улаан-Үдэ хото, Смолиной үйлсэ, 24-дэхи «а» байшан

eshisambuevd@gmail.com

Аннотаци. *Зорилго.* Буриад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ олон удхатай үгэнүүдые омонимууднаа илгаруулжа хургаха зорилготойгоор хургуулин үхибүүдтэ заахадаа, олон удхатай үгэнүүдые тодорхойлон тайлбарилжа хургаха, удхын талаар байһан илгаануудыень элирүүлхэ, олон удхатай үгэнүүдые омонимууднаа зүбөөр илгаруулжа болон хэлэлгээ хүгжөөхэ гэнэн зорилготой. Мүн тиихэдэ буриад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ олон удхатай үгэнүүдые омонимууднаа зүбөөр илгаруулжа хургаха тусхай дадал хурагшадай дунда нэбтэрүүлхэ болоно. Гол хуби. Буриад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ буриад-ород толинууд соохи олон удхатай үгэнүүдые болон омонимууды шэнжэлэн үзэхэ, тэдэнэй дутуу дунданууды элирүүлхэ, байгуулгын талаһаа хурагшадга хэрэгтэй хубинуудыень тодорхойло, шухала хубинуудыень элирүүлхэ г. м. Дүнгүүд. Буриад-ород толинууды, буриад хэлэнэй тайлбари толинууды шэнжэлһэнэй дүнгөөр, олон удхатай үгэнүүд болон омонимуудай байгуулгаар шухала асуудалнууд элирүүлэгдээ, хуралсалда хэрэгтэй дуралдалнууд тодорхойлогдоо.

Шухала үгэнүүд: буриад хэлэн, олон удхатай үгэнүүд, омонимууд, буриад хэлэнэй толинууд, буриад хэлэнэй хэшээл.

Баяр хүргэлгэ

ФГБОУ ВО «БГУ» гэнэн хуралсалай ехэ хургуулин грантын мүнгэнэй тэдхэмжээр 24-02-02 дугаартай «Буриад хэлэнэй толинуудай сахим жаса: толинуудай янзанууд» гэнэн эрдэмэй түсэл бээлүүлгын хэмжээндэ тус ажал ябуулагдаа.

Для цитирования

Будажапова Л. Б., Ешисамбуев Д. Б. Буриад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ олон удхатай үгэнүүдые омонимууднаа илгаруулжа хургалга // Буриад хэлэн болон уран зохеол хургуулида. 2025. Дугаар 3. Н. 53–60.

Оролто (Введение). Мүнөө сагта буриад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ хурагшадай үгын нөөсэ баяжуулжа хэрэгтэ олон удхатай үгэнүүдые омонимууднаа илгаруулжа хургаха гэнэн зорилго тон шухала үүргэтэй. Энэ ажаябуулга хуралсалдаа яажа эмхидхэхэб гэбэл, хэлэ бэшэгээр согсологдоһон буриад-ород толинууды, тобшо тайлбари болон тогтомоол холбоо үгэнүүдэй толинууды

зүбөөр хэрэглэжэ һурабал, аман болон бэшгээ хэлэлгээ хүгжөөхэ арга олгогдохо болоно. Тиймэһээ буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ толинууды хэрэглэжэ һургаха тусхай дадал һурагшадай дунда нэбтэрүүлхэ хэрэгтэй.

Буряад хэлээр һурагшадай аман хэлэлгэ хүгжөөлгэдэ аргагүй ехэ анхарал хандуулагдаха ёһотой. Хэлэлгэ хүгжөөлгын нэгэ шэглэл болохо үгын нөөсэ баяжуулха болоно. Энээнтэй холбожо, олон удхатай үгэнүүды зүбөөр илгаруулжа һургаха ажал ехэ һонирхолтой гэжэ һанагдана. Юуб гэбэл, мүнөө сагта хэлэлгэ хүгжөөлгын хэшээлнүүдтэ шэнэ үгэнүүдтэй танилсахадаа, хэлэлгэдэ хэрэглэдэг үгэнүүдэйнгээ удхын илгаа зүбөөр тодорхойлжо һураха тухай хэлсэгдэнэ. Буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ һурагшад удхын талаһаа үгэнүүды алдуутайгаар хэрэглэдэг ушарнууд олошоржо, мүн тийхэдэ үгын удха дээрэ хүдэлхэ ажал тон нягтаар нэбтэрүүлхэ ёһотой болоно.

Хэлэ бэшэг шэнжэлэлгэдэ олон удхатай үгэнүүды омонимуудһаа илгаруулха талаар шэнжэлэгшэд адли бэшэ һанамжанууды дурадхадаг. Жэшээлбэл, Оросой хэлэ бэшэг шэнжэлэлгэдэ хоёр һанамжа байна. Нэгэдэхинь, омонимууд болбол гарбалаараа тад ондоо үгэнүүд (А. И. Смирницкий, В. В. Виноградов, А. А. Реформатский болон гэгшэд). Эгээ ехээр дэлгэрһэн хоёрдохи һанамжань ямар бэ гэбэл, омонимууд олон удхатай үгэнүүдһээ шэлжэн бии болодог, хэдэн һалаа боложо дэлгэрдэг (Е. М. Галкина-Федорук, О. С. Ахманова, З. А. Толмачева, М. И. Фомина, Д. Н. Шмелев г. м.). Тиибэшье энээнһээ уламжалан, эрдэмтэд үгын олон удхын хэдэн һалаа боложо дэргэрһэн ябаса хүсэд дүүрээгүй байһан байжа болохо гэжэ тэмдэглэнэ. Жэшэнь, буряад хэлэндэ хүсэд омоним болоодүй байһан үгэнүүд дайралдана: гэрлэхэ «жениться», гэрлэхэ «обрамлять, вставлять в рамку», дайраха «заходить (заезжать) попутно», дайраха «задевать, толкать», мэдэл «ведение, компетенция» и мэдэл «ощущение, восприятие» г. м. Харин буряад хэлэнэй буддын шажанай лексикэдэ хэрэглэгдэдэг *бүхэхэ* «гаснуть, погасать», *сан* «воскурение», *бүтээл* «созерцание» г. м. үгэнүүды харахадамнай, анханай гол удхаһаа тад ондоо удхатай болоод байһаниинь гэршэлэгдэнэ: *бүхэхэ* «приедаться», *сан* «казна», *бүтээл* «изделие» г. м. [9, с. 14]. Монгол хэлэ бэшэг шэнжэлэлгэдэ профессор Г. Д. Санжеев эгээ түрүүн омонимуудта анхаралаа хандуулһан, «Монгол хэлэнэй омонимууд тухай» гэхэн эрдэмтэ статья бэшэһэн [7]. Тэрэнэй һүүлээр монгол хэлэнэй омонимуудай бии болохо аргууд тухай У.-Ж. Ш. Дондуков бэшэһэн [5]. Тус эрдэмтэ лексическэ омонимууд тухай, тэдэнэй ямар аргаар, хаанаһаа гараһан тухайнь шэнжэлхы статья бэшэһэн намтартай. Монгол хэлэ бэшэгтэ горитой хубитаяа оруулһан хэлэ бэшэгэй доктор Г. Ц. Пюрбеев омонимууд тухай һанамжаараа «Современная монгольская терминология» гэхэн ном соогоо бэшэһэн байна: «Словообразовательная омонимия широко используется в терминологии: үе «сустав», үе «поколение», үе «слог», үе «эпоха» и др. Распад полисемантического слова также является одним из способов образования терминов-омонимов, например: бүс 1) «пояс, кушак»; 2) пояс земной; 3) зона, пояс климатический; 4) пояс в доменной печи [6].

Буряад хэлэ бэшэгэй эрдэмтэд сооһоо Т. А. Бертагаев, Л. Д. Шагдаров, Д. А. Алексеев, Ц. Ц. Бальжинимаева, А. А. Дарбеева, Д. Ш. Харанутова гэгшэд олон удхатай үгэнүүд болон омонимууд тухай статьянууды бэшэһэн байдаг.

Гол хуби (основная часть).

Олон удхатай үгэнүүд хоёр гү, али хэдэн ойлгосо тэмдэглэһэн байдаг. Буряад хэлэнэй тайлбари толи дотор олон удхатай үгын удха бүринь түхэрээн хаалтаар хашагдаһан араб тоогоор дугаарлагдана. Удхынь янзанууд бии болохо саг болзоройнгоо удаа дараалалаар табигданхай. Ондоогоор хэлэбэл, шэлжэһэн удхань сэхэ удхынгаа дараа ээлжээндэ ябаха юм. Жэшээн, *борлохо* гл. 1) боро үнгэтэй болохо, хара сагаан хоёрой хоорондохи үнгэтэй болохо (становиться серым, сереть): *Танигдаагүй ан саашалба ха, баһа нэгэ борлон харлаад, харагдахаа болин ябашаба* (С. Доржиев); *Сагаан самсам угаагда угаагдаһаар борлохо тээшээ болобо*; газар борлохо *саһан хайлажа, харлажа эхилхэ* (становиться серой — о земле после таяния снега); 2) бага зэргэ болохо, болонтохо, мяханай газаа талаһаа боро болоод, досоогоо улаан байха — мяхан тухай (слегка обвариваться — о мясе); 3) наранда харлаха (загореть, становиться смуглым): *Гэрэй эзэн ... хүдөөгэй һалхи наранда борлоһон хүрин улаан нюураа эльбээд, хоёр табуреткэ табижа үгэбэ* (Б. Мунгонов); 4) шэлж. Бэежэхэ, торнихо, бээ олохо; ажабайдалай дүршэл олохо (мужать, набираться жизненного опыта); борлонхой хүн: а) долорһон, юмэ үзэһэн, халуун шулуу долеһон хүн (бывалый человек); б) шэрүүн, хатуу, хэрзэгы зантай хүн (чёрствый человек) [8, н. 17].

Олон удхатай үгэнүүд буряад хэлэндэ нэгэ удхатай үгэнүүдтэ орходоо олон гэжэ тоологдодог. Үгэ гансата олон удхатай болодоггүй, харин хэдыхэн сагай хүгжэлтын эсэстэ тиимэ болодог. Олон удхатай үгэнүүд ондоо үгөөр *полисеми* гэжэ нэрлэдэг. Үгын олон удхын нэгэ удхань мэдүүлэл соо, контекст дотор илгаатай байдаг.

Харин олон удхатай үгэнүүдтэ орходоо омонимууд үгүүлгээрээ адли аад, удхаараа, мүн уурхайнгаа бүридэлөөр гэхэ гү, али формонуудаараа тон ондоо үгэнүүд болоно. Жэшээн, зууха: I. юм. н. — *газар малтажа хэһэн бишыхан пеэшэн* (глинобитный очаг); зууха II. үйлэ ү. — 1) шүдөөрөө хабшажа хазаха (схватывать зубами; держать в зубах); 2) алибаа амитанай шүдэ, амаараа хазаха (кусать зубами); тала I юм. н. — 1) хада уулагүй, үргэн тэгшэ газар (поле, степь, равнина, открытое пространство); 2) хэсэг, хажуу, зүг, бэе (сторона, место) *хоймор тала, ара тала*; 3) хахадын, хубинь (половина, часть) *доодо тала, дээдэ тала*; тала II. юм. н. — найза, нүхэр (друг, приятель) [4, н. 224].

Омонимууд хэлэхэ, бэшэхэдээ нэгэл үгэ шэнги байһан аад, хоорондоо холбоогүй, тад ондоо удхатай үгэнүүд: *үргэн тала; тала танил; юмэнэй хажуу тала* г. м.

Буряад хэлэнэй тайлбари толи дотор омонимууд гэхэ гү, али адли бэшэлгэтэй, уншалгатай аад, ондо ондоо удхатай үгэнүүд амяараа бээ даһан толгой үгөөр үгтэжэ, тайлбариландаад рим тоогоор тэмдэглэгдэнэ. Жэшээн, гүрдэхэ: I. гл. *гүрөөр загаһа бариха* (ловить рыбу вершей): *загаһа гүрдэжэ бариха*; II. хардаха, хүниие худалаар хардажа муутан болгохо (оклеветать, провоцировать): — *Тихэдээ ямаршые зэмэгүй намайе гүрдэхэ һанаатай гүш?* (М. Осодоев). Үгын нэгэ хэлэлгын хубиһаа шэлжэн, нүгөө хэлэлгын хубида ороходо бии болоһон омонимууд амяараа бээ даһан толиин статьягай толгой үгэ болонгүй, гараһан үгынгөө статья соо тайлбариландаа, точкотой хара тоогоор элирүүлэгдэжэ, шэнэ хэлэлгын хубиин тэмдэгтэйгээр үгтэнэ [4, н. 17].

Омонимууд бодото байдалай ондо ондоо зүйлнүүдые тэмдэглэдэг тула хоорондоо удхын ямаршые холбоогүй байдаг, хэлэлгэдэ ехэ хаад ушаруулдаггүй. Жэшээн, “Гол дээгүүр *холонго татаад байна*” гэхэдэ, эндэ хэрэглэгдэн *холонго* гэжэ үгы хэншые “*ой соо байдаг ан*” гэжэ ойлгохогүй. Буряад-орондоо толи соо хаража үзбэл, *холонго*: I. юм. н. колонок; хорёк; II. 1) радуга; табан үнгын *холонго*, пятицветная радуга; 2) *перен.* нимб, ореол; 3) монг. спектр [4, н. 559].

Хоёр адли үгын ушархада, энэ хоёр гү, али хэдэн удхатай үгэ гээшэ гү, үгы гэбэл, хоёр ондоо үгэ (онимууд) гэжэ илгахань заримдаа бэрхэтэй байдаг. Тэдэниие илгаруулха нэгэ арга хадаа туд бүхэндэн синонимуудые табижа үзэлгэ болон. Хэрбээ синонимуудын удхаараа адлишуу байгаа хаань, энэ олон удхатай нэгэ үгэ болон, үгы хаа, омоним болон. Жэшээн, *хара* — *бараан*, *хара* — *үзэ*. Эндэ *бараан*, *үзэ* гэнэн үгын удхын ямаршые холбоогүй, тиимэһээ эдэ омонимууд болон. Харин *торохо* — *бүдэрхэ*, *торохо* — *харюусаха* үгээ олохоёо тогтошохо гэхэдэ, эдэ дүтэрхы удханууд тула нэгэ үгэдэ хабаатай гээшэ. Мүн омоним ба олон удхатай үгы илгаруулха нэгэ арга хадаа тус үгы хубилгаад үзэхэ хэрэгтэй. Хэрбээ формонуудын адли, мүн түрэл үгэнүүдтэй байгаа хаань, энэ хоёр удхатай нэгэ үгэ гээшэ: *буляаха* — юумыень хүсөөр абаха, *буляаха* — дурыень татаха. Эндэ *буляаха* гээшэ алишые адли формотой, адли түрэл үгэтэй нэгэ үгэ байна. Харин *була* (тэргын *була*) — юумэнэй нэрэ, *була* (газарта *була*) — үйлэ үгэ болон. Тиимэһээ эдэ хоёр ондоо үгэнүүд гэхэ гү, али омонимууд болон гээшэ.

Буряад хэлэнэй үгын ханда омонимууд ехэнхидээ юумэнэй нэрэнүүдтэ, үйлэ үгэнүүдтэ, тэмдэгэй нэрэнүүдтэ дайралдадаг. Жэшээн:

1. Юумэнэй нэрэдэ: аша: I «внук»; II «милость, благодеяние; услуга; заслуга, воздаяние»; III «мешалка, мутовка, палка для сбивания масла»; үндэһэн: I «корень»; II «национальность, нация»; хаба: I «жбан; посуда»; II «вместительство»; *холонго*: I «колонок; хорёк»; II «радуга»; шоо I «презрение»; II будд. кости, косточки;

2. Үйлэ үгэнүүдтэ: ээрэхэ: I «пряться»; II «кружиться на одном месте; топтаться»; хадаха: I «прибивать, приколачивать, вбивать, набивать»; II «жать, убирать (хлеб)»; халаха I «греться, нагреваться; накаливаться»; II «ставить заплату; латать»; III «менять, заменять»; хатарха I «рысить, бежать рысью; ехать рысью»; II «танцевать» и т. д.

3. Тэмдэгэй нэрэнүүдтэ: уян: I «мягкий, гибкий; эластичный»; II «умильный; милительный, трогательный»; үритэ(й) I «имеющий долги, задолжавший»; II «имеющий детей»; хадамал I «сжатый» (о хлебе); II: хадамал хармаан «нашивной (или пришивной) карман»; хонгор: I «светло-рыжий» (о масти лошади) [10, н. 28].

Үгын удха дээрэ хүдэлхэдөө, сэхэ ба шэлжэнэн удхыень баһа зүбөөр тайлбарилха болон. Үгын үни удаанай байһан, анханай удхань тэрэнэй гол гү, али сэхэ удхань болон. Тэрэнһээ үндэһэлжэ бии болонон удха шэлжэнэн удха гэгдэдэг. Жэшээлхэдэ, *халуун сай* гэхэдэ, сэхэ удхаараа хэлэгдэнэ, *халуун сэдхэл* гэхэдэ, шэлжэнэн удхатай болон.

Үгын удха иимэ ушарнуудта шэлжүүлэгдэдэг:

1) хоёр юумэнэй али нэгэн талаараа (газаа дүрсэ, бээлүүлдэг үйлэ г. м.) адлирхуу хаань: *хүнэй шэхэн* — *хомуудай шэхэн*, *хүнэй шүдэн* — *борнойн шүдэн*;

Л. Б. Будажанова, Д. Б. Ешисамбуев. Буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ олон удхатай үгэнүүдые омонимуудһаа илгаруулжа хургалга

шүбгөөр хадхаха — үгөөр хадхаха; халуун галда халаха — хөөрэлдөөндөө халаха г. м.;

2) хоёр юумэн гү, али үзэгдэлнүүдэй хододоо хамта хэрэглэгдэдэг, таһаршагүй нягта холбоотой хаань (материал ба тэрээгээр хэгдэһэн зүйл, амһарта ба тэрээн соо байдаг юумэн; зохёолшо ба тэрэнэй зохёол г. м.), нэгэнэйн нэрэ нүгөөдынгөө орондо хэрэглэгдэжэ болохо. Жэшээн, *нэгэ аяга тараг уугааб гэхын орондо нэгэ аяга уугааб* гэжэ болоно.

Буряад хэлэндэ үгын олон удха элдэб аргуудаар бии болодог:

1. Үгын гол удхые ондоо юумэндэ шэлжүүлхэдэ бии болоһон шэнэ удхые метафора гэдэг. Жэшээн: *халуун сай — халуун сэдьхэл, столой хүл — хүнэй хүл, шубуунай дали — самолёдой дали*;

2. Ходо хамта, дүтэ байдаг юумэ тэмдэглэһэн үгэнүүдэй нэгыень нүгөөдын орондо хэрэглэлгы метоними гэдэг. Жэшээн: *«хоёр табаг шүлэ эдихэ» гэхын орондо «хоёр табаг эдихэ» гэжэ болоно*.

3. Бүхэли юумые хубьяарнь нэрлэлгы *синекдоха* гэдэг. Жэшээн: ламанар гэхын орондо «шара малгайтан» гэдэг; юумэнэй нэгэ янзые юрэнхы, родовой нэрээрнь нэрлэдэг; жэшээн, поп гэхын орондо санаартан; автомобиль — машина; юрэнхы нэрын орондо нэгэ янзын нэрэ хэрэглэдэг; мүнгэн гэхын орондо «зэд» гэдэг. Тэрэшэлэн олоной тоогой орондо нэгэнэй тоо, мүн нэгэнэй тоогой орондо олоной тоо хэрэглэлгы *синекдоха* гэдэг. Жэшээн: Булта Базаровууд болохо ханаатай ябадагбди; Үүр сайтар французай хүхилдэхэдэнь эли тодоор манда дуулдана — Лермонтов, Д. Черниновэй оршуулга [10, н.14].

Хургуулийн багша словарна хүдэлмэри эмхидхэхэдэ, хурагшадайнгаа хэлэнэй хүгжэлтын хэмжээнһээ дулдыдан, ямар ушарта үгэ хэрэглэлгын талаар үхибүүдтэ ямар асуудал дабтахаар байнаб, хэндэ ямар арга боломжо тухатай байхаб гэхэ мэтэ хэмжээ ябуулгануудта анхаралаа табидаг.

Словарна хүдэлмэри үнгэргэхэдөө, гол түлэб хурагшадые толинуудтай танилсуулха шухала. Нэн түрүүн хурагшад толийн гадар, номой гаршаг нюур, урид хэлэгдэхэ үгэтэй танилсаха, багша тус толийн зорилго тухай ойлгуулха болоно. Тэрэнэй һүүлээр багша тус толийн доторой байгууламжа, ямар хубинуудһаа бүридэнэб гэжэ хурагшад танилсуулха болоно.

Юрэнхыдөө, толи бүхэнэй доторой байгууламжа хэдэн хубинуудһаа бүридэнэ: урид хэлэгдэхэ үгэ, оршол, словарна статья, хурямжалагдаһан тэмдэгүүд, алфавит, хэрэглэгдэһэн номууд г. м. Жэшээн, мүнөө сагта дунда хургуулийн хурагшад болон дээдэ хургуулийн оюутадшые буряад хэлэнэй корпус хэрэглэн, жэшээнүүдые олохо аргатай: *Намар болотор эдэ хоёр жаахан дальбараануудаа томо болгожо тэнжээгээд, халуун орон тээшэ нишдэхэ* (Г. Дагбаев); *Манай басаган танай хүбүүн хоёр хани халуун бэшиг бэшэлсэдэг байна, — гэбэ түрүүлэгшэ* (Ц.-Д. Хамаев); *Тээд энэи эртүүр үниэржэ, халуун шулуу хайсахан лэ долёогоо даа* (В. Гармаев); *Шэнэ дуунуудые зохёон дуулажа, улаан туг доро урилдан ажаладаг болоһон хубисхалай халуун амисхаалта хугасаа һэн даа* (Д.-Д. Дугаров)¹.

Тобшолол (Заключение)

¹ Бурятский корпус — Бурятский корпус. URL: http://buryat.web-corpora.net/buryat_corpus/search/interface_language=ru (дата обращения: 10.09.2025). Текст: электронный.

Буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ олон удхатай үгэнүүдые омонимуудһаа яаж илгаруулхаб гэбэл, нэн түрүүн олон удхатай үгэнүүд хоёр гү, али хэдэн ойлгосо тэмдэглэһэн байдаг, харин омонимууд бодото байдалай ондо ондоо зүйлнүүдые тэмдэглэдэг тула хоорондоо удхын ямаршые холбоогүй байдаг гэжэ тэмдэглэхэ. Олон удхатай үгэнүүдые гол анхан удхань нэгэдүүлдэг, жэшээн: *бариха* (брать в руки): 1) *гартаа бариха* (держать в руках); 2) *модо бариха* (хватать палку); 3) *гэр бариха* (строить дом); 4) *хоол бариха* (принимать пищу); 5) *зула бариха* (поднести лампаду); 6) *хилээмэ бариха* (стряпать хлеб); 7) *яһа бариха* (вправить кости); 8) *һудал бариха* (распознавать по пульсу); 9) *нойр бариха* (спать, почивать); 10) *наада бариха* (насмехаться); 11) *зүг бариха* (придерживаться направления); 12) *мүнгэ бариха* (распоряжаться деньгами); 13) *мал бариха* (разводить скот); 14) *шалгалта бариха* (сдавать экзамен); 15) *хүл бариха* (быть тесным, узким) [3, н. 119].

Олон удхатай үгэнүүд нэгэ толиин статья дотор тоогоор һубарюулан бэшэгдэдэг, олон удхатай үгэнүүдһээ шэнэ гарбалай үгэнүүдые гаргажа болодог. Омонимууд ондо ондоо удхатай, удхаараа дотороо ямаршые холбоогүй, бүхы хэлэлгын хубинуудта шахуу байдаг һэн тула, тэдэнэй олонхинь юумэнэй, тэмдэгэй нэрэ ба үйлэ үгэнүүд болоно. Тайлбари толинууд дотор омонимууд гэхэ гү, али адли бэшэлгэтэй, уншалгатай аад, ондо ондоо удхатай үгэнүүд амяараа бээ дааһан толгой үгөөр үгтэжэ, тайлбарилагдаад рим тоогоор тэмдэглэгдэнэ.

Буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ олон удхатай үгэнүүдые омонимуудһаа илгаруулхын тула тайлбари толидо хандажа, хэрбээ нэгэ толиин статья дотор байбал, олон удхатай үгэнүүд болохо, толиин ондо ондоо статья соо хаа, омонимууд болохо. Аман болон бэшэгэй хэлэлгэ хүгжөөлгөөр зохёогдоһон даабаринуудые һурагшадтаа буряад хэлэнэй хэшээл бүхэндэ дүүргүүлжэ байха тон шухала.

Литература

1. Амоголонов Д. Д. Современный бурятский язык: учебное пособие для вузов. Улан-Удэ, 1958. 337 с. Текст: непосредственный.
2. Бертагаев Т. А. Лексика современных монгольских литературных языков (на материале монгольского и бурятского языков). Москва: Наука, 1974. 384 с. Текст: непосредственный.
3. БРС, Т. I. — Шагдаров Л. Д., Черемисов К. М. Буряад-ород толи. Бурятско-русский словарь: в 2 томах. Т. 1. А-Н / Л. Д. Шагдаров, К. М. Черемисов. Улан-Удэ: Республиканская типография, 2006. 636 с. Текст: непосредственный.
4. БРС, Т. II. — Шагдаров Л. Д., Черемисов К. М. Буряад-ород толи. Бурятско-русский словарь: в 2 томах. Т. 2. О-Я / Л. Д. Шагдаров, К. М. Черемисов. Улан-Удэ: Республиканская типография, 2008.
5. Дондуков У.-Ж. Ш. О развитии омонимии в бурятском литературном языке в советскую эпоху // Вопросы бурятской филологии. Улан-Удэ, 1973. Текст: непосредственный.
6. Пюрбеев Г. Ц. Современная монгольская терминология. Элиста, 1984. 120 с. Текст: непосредственный.
7. Санжеев Г. Д. Об омонимии в монгольском языке // *Studia mongolica*. V. I(9). Fasc. 1–17. Улан-Батор, 1973. Текст: непосредственный.

Л. Б. Будажапова, Д. Б. Ешисамбуев. Буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ олон удхатай үгэнүүды омонимууднаа илгаруулжа хургалга

8. Толковый словарь бурятского языка (Буряад хэлэнэй тобшо тайлбари толи): в 4-х томах / Е. В. Сундуева, Ц. Ц. Бальжинимаева, С. Д. Бабуев, Б. Д. Цыренов. Улан-Батор: Нандир, 2022. Т. 1. 720 с. Текст: непосредственный.

9. Табутарова О. А. Омонимия как проявление лексических, грамматических и деривационных связей в современном бурятском языке: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.22 / Ин-т монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН. Улан-Удэ, 2004. 27 с. Текст: непосредственный.

10. Лексикология бурятского языка: учебное пособие / составители Л. Б. Будажапова, Р. С. Дылыкова. Улан-Удэ: Изд-во БГСХА имени В. Р. Филиппова, 2016. 110 с. Текст: непосредственный.

11. Цыбикова И. А. Типология современного развития слов в монгольском и бурятском литературных языках: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Улан-Удэ, 2003. 16 с. Текст: непосредственный.

12. Шагдаров Л. Д. Функционально-стилистическая дифференциация бурятского литературного языка. Улан-Удэ: Бурят. кн. изд-во, 1974. 348 с. Текст: непосредственный.

2025 оной сентябриин 24-дэ статья редакцида ороо; 2025 оной октябриин 3-да зүбшөөл гараа; 2025 оной октябриин 13-да хэблэлдэ ороо.

Issues in Differentiating Polysemy and Homonymy at the Buryat Language Lessons

Larisa B. Budazhapova
Cand. Sci. (Philology), A/Prof.
budlara@mail.ru

Dimchik B. Eshisambuev
Research Assistant
eshisambuevd@gmail.com

Dorzhi Banzarov Buryat State University
24a Smolina St., 67000 Ulan-Ude, Russia

Abstract. Objective. In Buryat language lessons, to enrich students' vocabulary, it is essential to carry out work aid at distinguishing between polysemantic words and homonyms. Working with polysemantic words and homonyms contributes to the development of students' speech and helps them acquire the ability to choose the appropriate words from among several possible options. The use of Buryat–Russian bilingual dictionaries and explanatory dictionaries of the Buryat language in the classroom promotes the development of linguistic thinking among students and serves as an important source of vocabulary enrichment. In organizing vocabulary work, teachers should constantly guide students in developing the specific skill of using dictionaries effectively. *Main Part.* The article presents a brief overview of the study of polysemantic words and homonyms in the Buryat language and addresses the problem of distinguishing between them. In Buryat language lessons, it is necessary to focus not only on the quantitative but also on the qualitative enrichment of students' vocabulary. The work shall not merely be aimed at accumulating new lexical units but at revealing and mastering the polysemy of already known words. Entries in Buryat–Russian and explanatory dictionaries of the Buryat language have their own structural and semantic features. The structure of these dictionaries typically includes a preface, an introductory article, dictionary entries (which make up the main body of the dictionary), and a list of sources. The introductory article provides

guidance on how to use the dictionary and information about the structure of dictionary entries. Vocabulary work based on bilingual and explanatory dictionaries involves distinguishing between polysemantic words and homonyms. *Conclusions.* Systematic lexicographic work is aimed at identifying polysemantic words and homonyms will make it possible to determine the main criteria for differentiating between them.

Keywords: Buryat language, polysemy in the Buryat language, Buryat homonyms, Buryat language lessons.

Acknowledgements

The work was carried out with the financial support of the grant from *FSBEI HE BSU* as part of the implementation of Research Project No. 24-02-02, Database – *Electronic Fund of Buryat Language Dictionaries: Aspectual Dictionaries*

For citation

Budazhapova L. B., Eshisambuev D. B. Issues in Differentiating Polysemy and Homonymy at the Buryat Language Lessons. *Buryat Language and Literature in School.* 2025; 3: 53–60 (In Bur.)

The article was submitted 24.09.2025; approved after reviewing 03.10.2025; accepted for publication 13.10.2025.